

Διάκριση πεποιθήσεων και επιθυμιών¹

Δευκαλίων 2004

Η διάκριση ανάμεσα στη δοξική και την επιθυμητική διάσταση του νου αποτελεί λίγο έως πολύ κοινοτοπία. Εάν αγνοήσουμε ζητήματα που προέκυψαν πρόσφατα έπειτα από την κριτική που ασκήθηκε ενάντια στην επάρκεια της κοινής ψυχολογίας², κριτική η οποία έχει αμφισβητηθεί έντονα από τη φιλοσοφική κοινότητα, η διάκριση ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες ούτε αμφισβητείται, αλλά ούτε και θεωρείται αναγκαίο να διευκρινισθεί για να επιλυθούν φιλοσοφικά ζητήματα. Γενικά θεωρείται δεδομένο πως υπάρχουν κριτήρια διάκρισης των πεποιθήσεων από τις επιθυμίες, και οι σημαντικές φιλοσοφικές διαμάχες επικεντρώνονται στο εάν και πώς οι ηθικές κρίσεις σχετίζονται με τις επιθυμίες ή με τις πεποιθήσεις, στο εάν έχουν οι επιθυμίες γνωσιακό περιεχόμενο, στο εάν και πώς οι πεποιθήσεις έχουν κινητήρια ισχύ, στον τρόπο που θα αναλύσουμε τον πρακτικό συλλογισμό κ.ο.κ. Ωστόσο, η διασάφηση της ίδιας της διάκρισης ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες μπορεί να συνεισφέρει στα παραπάνω φιλοσοφικά ζητήματα. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι ένα κριτήριο διάκρισης των πεποιθήσεων από τις επιθυμίες από το οποίο συνάγεται ότι οι επιθυμίες είναι υποκατηγορία των πεποιθήσεων³, θα ενίσχυε μια θέση ηθικού ρεαλισμού⁴ και θα απέδιδε κινητήρια δύναμη στις πεποιθήσεις. Εναλλακτικά, ένα κριτήριο διάκρισης από το οποίο συνάγεται ότι οι επιθυμίες διακρίνονται αυστηρά από τις γνωσιακές στάσεις, θα ενίσχυε μια χιουμιανή θέση των κινήτρων για πράξη.⁵

¹ Ευχαριστώ τους διδάσκοντες του Τμήματος Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Πατρών για τα πολύτιμα σχόλια κατά την παρουσίαση αυτού του άρθρου. Ακόμη ευχαριστώ τον Στέλιο Βιρβιδάκη και τον Κώστα Παγωνδιώτη για γραπτά σχόλια σε αυτό το άρθρο.

² Βλέπε P. M. Churchland, (1981) “Eliminative Materialism and Propositional Attitudes”, *The Journal of Philosophy* 78, 67-90, P. S. Churchland (1982), *Neurophilosophy*, Brandford Books/MIT Press, S. Stich, (1983) *From Folk Psychology to Cognitive Science: The Case Against Belief*, Cambridge, MA, Brandford.

³ Ο ισχυρισμός ότι οι επιθυμίες είναι υποκατηγορία πεποιθήσεων έχει την ακόλουθη μορφή: η απόδοση μιας επιθυμίας είναι σημασιολογικά ή οντολογικά ισοδύναμη με την απόδοση μιας πεποίθησης ότι κάτι είναι καλό. Για παράδειγμα η απόδοση της επιθυμίας να πάει κανείς εκδρομή είναι ισοδύναμη με την απόδοση της πεποίθησης ότι είναι καλό το εν λόγω πρόσωπο να πάει εκδρομή.

⁴ Η κεντρικές θέσεις του ηθικού ρεαλισμού είναι ότι οι ηθικές κρίσεις επιδέχονται τιμή αλήθειας και ότι οι ηθικές προτάσεις είναι αληθείς ή ψευδείς ανεξάρτητα από την αναγνώριση τους ως τέτοιες. Για μια κριτική συζήτηση της θέσης του ηθικού ρεαλισμού βλέπε ενδεικτικά Σ. Βιρβιδάκης (1996) *La Robustesse du Bien-Essai sur le Realism Moral*, Nimes: Editions Jacqueline Chambon. Ελληνική μετάφραση *Η Ρώμη του Αγαθού*, εκδόσεις Lieder Books, Αθήνα, υπό έκδοση.

⁵ Η χιουμιανή θεωρία των κινήτρων συνοψίζεται στα εξής: α) οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες διακρίνονται αυστηρά μεταξύ τους και β) οι πεποιθήσεις από μόνες τους δεν μπορούν να αποτελέσουν

Η αναζήτηση κριτηρίων διάκρισης ανάμεσα στις δύο κατηγορίες ψυχολογικών στάσεων, των πεποιθήσεων και των επιθυμιών, δεν είναι τετριμμένο ζήτημα. Οι διατυπώσεις από τη φιλοσοφική κοινότητα για το χαρακτηρισμό των δοξικών και των επιθυμητικών στάσεων βρίθουν από μεταφορές. Συναντάμε ουσιαστικούς ή κεντρικούς χαρακτηρισμούς της πεποίθησης και της επιθυμίας, όπως ότι η πεποίθηση στοχεύει στην αλήθεια ή ότι η επιθυμία είναι το ελατήριο για πράξη ή ότι οι πεποιθήσεις είναι υπηρέτες των επιθυμιών ή ότι οι πεποιθήσεις πρέπει να προσαρμόζονται στον κόσμο, ενώ ο κόσμος πρέπει να προσαρμόζεται στις επιθυμίες.⁶

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, χρησιμοποιείται συχνά ο τελευταίος από τους παραπάνω χαρακτηρισμούς για τη διάκριση ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες. Οι πεποιθήσεις διακρίνονται από τις επιθυμίες από τη διαφορετική *φορά προσαρμογής ή ταιριάσματός* (direction of fit) ως προς τον κόσμο. Οι πεποιθήσεις πρέπει να προσαρμόζονται ή να ταιριάζουν στον κόσμο και υπό αυτή την έννοια έχουν φορά προς τον κόσμο. Η προσαρμογή, το ταίριασμα των πεποιθήσεων στον κόσμο, τις καθιστά αληθείς. Αντίθετα, ο κόσμος πρέπει να προσαρμόζεται ή να ταιριάζει στις επιθυμίες· οι επιθυμίες εκπληρώνονται με το ταίριασμα του κόσμου σε αυτές. Οι επιθυμίες δεν έχουν φορά προς τον κόσμο, αλλά ο κόσμος έχει φορά προς τις επιθυμίες.

Η συγκεκριμένη παρουσίαση αποτελεί μια κριτική της έννοιας της *φοράς προσαρμογής* ως παρέχουσας την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στις δοξικές και επιθυμητικές στάσεις. Θα εξετάσουμε απόψεις που στοχεύουν στη διασάφηση της έννοιας της *φοράς προσαρμογής*⁷ και θα υποστηρίξουμε ότι η διάκριση ανάμεσα στις δοξικές και επιθυμητικές στάσεις ενός υποκειμένου δεν δίνεται με όρους κάποιας απλής ασυμμετρίας *φορών* ανάμεσα στη στάση και τον κόσμο, αλλά δίνεται υιοθετώντας μια διαφορετική οπτική, τη σκιαγράφιση της οποίας θα επιχειρήσουμε.

κίνητρο για πράξη. Για μια κριτική παρουσίαση της χιουμιακής θεωρίας των κινήτρων βλέπε ενδεικτικά M. Smith (1994) *The Moral Problem*, Oxford: Blackwell.

⁶ Για το ότι η πεποίθηση στοχεύει στην αλήθεια βλέπε B. Williams (1970) “Deciding to Believe”, στο *Problems of the Self* (1973), Cambridge University Press, 136-151. Για το ότι οι πεποιθήσεις είναι υπηρέτες των επιθυμιών βλέπε D. Hume (1739/40) *A Treatise on Human Nature*, L. A. Selby-Bigge (ed.) 1988, Oxford: Oxford University Press. Για το ότι οι πεποιθήσεις προσαρμόζονται στον κόσμο ενώ ο κόσμος προσαρμόζεται στις επιθυμίες βλέπε G.E. M. Anscombe (1958) *Intention*, Oxford: Basil Blackwell.

⁷ Από το σημείο αυτό και στο εξής χρησιμοποιούμε τον απλούστερο όρο ‘φορά’ για την έννοια της *φοράς προσαρμογής* μιας στάσης ως προς τον κόσμο.

Απαραίτητες διευκρινίσεις

Ας διευκρινίσουμε πρώτα ορισμένα θέματα ορολογίας και ανάλυσης της έννοιας της στάσης.

Οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες, όπως οι φόβοι, οι ελπίδες, οι εικασίες, οι προθέσεις για πράξη αποτελούν ψυχολογικές στάσεις ενός υποκειμένου με προτασιακό περιεχόμενο. Στάσεις, όπως οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες το αντικείμενο των οποίων (δηλαδή *τι πιστεύει ή τι επιθυμεί κανείς*) προσεγγίζεται προτασιακά, ονομάζονται προτασιακές στάσεις και τις διακρίνουμε από ψυχολογικές καταστάσεις, όπως τον πόνο ή τις διαθέσεις, το αντικείμενο των οποίων δεν προσεγγίζεται προτασιακά. Εδώ υιοθετούμε μια σχεσιακή θεώρηση των προτασιακών στάσεων σύμφωνα με την οποία η απόδοση μιας πεποίθησης, μιας επιθυμίας, μιας πρόθεσης κ.ο.κ. είναι η απόδοση μιας σχέσης ανάμεσα σε ένα υποκείμενο και σε κάτι που χαρακτηρίζεται προτασιακά. Δεν θα υπεισέλθουμε σε ζητήματα ανάλυσης των προτασιακών στάσεων που αφορούν τη φύση του δεύτερου όρου της απόδοσης ούτε στη γενικότερη προβληματική γύρω από τη φύση και την ταυτότητα του περιεχομένου των προτασιακών στάσεων.⁸ Η σχεσιακή θεώρηση των προτασιακών στάσεων αποτελεί κοινή παραδοχή των περισσότερων θεωριών για τις προτασιακές στάσεις⁹ και αποτελεί μια παραδοχή την οποία υιοθετούμε στην παρούσα συζήτηση. Η γραμμή που ακολουθούμε εδώ είναι ότι σε μια πρόταση με την οποία αποδίδουμε μια προτασιακή στάση όπως

‘Ο Γιώργος πιστεύει ότι το δωμάτιο είναι άδειο’

το ρήμα της προτασιακής στάσης, το ‘πιστεύει’, συνδέει δύο γνήσιους όρους: ‘ο Γιώργος’ και ‘το δωμάτιο είναι άδειο’. Αυτή η παραδοχή μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι η γενική μορφή των προτάσεων απόδοσης προτασιακών στάσεων είναι $X (Y, \rho)$, όπου X είναι μεταβλητή για τη στάση, Y μεταβλητή για το υποκείμενο

---

⁸ Για μια προτασιακή θεώρηση του περιεχομένου στο πλαίσιο μιας σημασιολογικής ανάλυσης των προτάσεων απόδοσης προτασιακών στάσεων βλέπε ενδεικτικά R. Carnap, (1947) *Meaning and Necessity, A Study in Semantics and Modal Logic*, The University of Chicago Press και D. Davidson (1968) “On Saying That”, στο D. Davidson, (1984) *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford, Clarendon Press, 93-108. Για μια θεώρηση του περιεχομένου ως πρόταση της γλώσσας της σκέψης στο πλαίσιο μιας οντολογικής ανάλυσης των προτασιακών στάσεων βλέπε ενδεικτικά J. Fodor, (1975) *The Language of Thought*, Harvester Press και H. Field, (1978) “Mental Representation”, *Erkenntnis* 13, 9-61.

⁹ Για δικαιολόγηση αυτής της παραδοχής βλέπε J. Fodor (1978) “Propositional Attitudes”, *The Monist* 61, 501-523.

και ρ μεταβλητή για προτάσεις. Έτσι η πρόταση ‘Ο Γιώργος πιστεύει ότι το δωμάτιο είναι άδειο’ έχει τη γενική μορφή $\Pi(Y, \rho)$.¹⁰

Συχνά συναντάμε αποδόσεις στάσεων στις οποίες το αντικείμενο δεν εισάγεται προτασιακά, αλλά εισάγεται από ένα όνομα ή έναν ενικό όρο. Τέτοιες περιπτώσεις είναι ‘επιθυμώ ένα μήλο’, ‘επιθυμώ διακοπές’, ‘πιστεύω στο Θεό’. Θεωρούμε ότι τέτοιες περιπτώσεις απόδοσης αποτελούν φαινόμενο έλλειψης. Η δομή και ερμηνεία των αποδόσεων ‘επιθυμώ ένα μήλο’, ‘επιθυμώ μια εκδρομή’, ‘πιστεύω στο Θεό’ ανακτώνται από τα συγκείμενα των αποδόσεων, ώστε οι αποδόσεις αναδομούνται προτασιακά, φερ’ ειπείν ‘επιθυμώ να πάρω ένα μήλο’ ‘επιθυμώ να πάω εκδρομή’, ‘πιστεύω ότι υπάρχει Θεός’.

Επιπλέον της σχεσιακής θεώρησης των προτασιακών στάσεων υποθέτουμε ότι το περιεχόμενο των δοξικών και των επιθυμητικών προτασιακών στάσεων είναι του ίδιου τύπου.¹¹ Η πεποίθηση ότι τα λουλούδια ανθίζουν και η επιθυμία να ανθίσουν τα λουλούδια αποτελούν διαφορετικές ψυχολογικές στάσεις με ίδιου τύπου προτασιακό περιεχόμενο, δηλαδή με το περιεχόμενο της πρότασης ‘τα λουλούδια ανθίζουν’. Υποθέτουμε ότι είναι δυνατό διαφορετικές στάσεις να έχουν ίδιου τύπου περιεχόμενο, όπως π.χ. όταν κάποιος φοβάται ότι τα λουλούδια ανθίζουν ή υποθέτει ότι τα λουλούδια ανθίζουν ή αγνοεί ότι τα λουλούδια ανθίζουν κ.ο.κ. Το περιεχόμενο είναι κοινού τύπου ώστε να έχουν νόημα αποδόσεις όπως ‘ο ένας πιστεύει αυτό που ο άλλος επιθυμεί’ ή αποδόσεις όπως ‘πιστεύει κανείς ότι πράττει αυτό που θέλει’.

Το ζητούμενο κριτήριο διάκρισης ανάμεσα σε δοξικές και επιθυμητικές στάσεις δεν αφορά μόνο στη διάκριση ανάμεσα στη στάση της πεποίθησης και τη στάση της επιθυμίας αλλά στη διάκριση ανάμεσα σε δύο κατηγορίες στάσεων. Κύριος εκπρόσωπος της δοξικής κατηγορίας είναι η πεποίθηση, αλλά στην ίδια κατηγορία ανήκουν και οι μερικές πεποιθήσεις, δηλαδή οι πεποιθήσεις με κάποιο βαθμό αβεβαιότητας, οι προβλέψεις, οι εικασίες, οι υποθέσεις. Οι στάσεις αυτής της κατηγορίας ονομάζονται συχνά γνωσιακές (cognitive) και χαρακτηρίζονται, προθεωρητικά, πλην ανεπαρκώς, ως στάσεις που αναπαριστούν τον κόσμο όπως έχει και είναι αληθείς ή ψευδείς. Κύριος εκπρόσωπος των επιθυμητικών στάσεων είναι η επιθυμία αλλά στην ίδια κατηγορία ανήκουν οι προθέσεις και οι προτιμήσεις. Υπό μια

¹⁰ Για λόγους απλότητας στα ακόλουθα θα παραλείπουμε την μεταβλητή για το υποκείμενο, εκτός βέβαια εάν αυτό είναι αναγκαίο.

¹¹ Για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η δικαιολόγηση αυτής της παραδοχής δες E. Manolakaki (2000), *Truth Evaluability in Radical Interpretation*, PhD Dissertation, University of Edinburgh.

προθεωρητική αλλά ανεπαρκή προσέγγιση, αυτές οι στάσεις προσδιορίζουν παρεμβάσεις του υποκειμένου στον κόσμο και δεν είναι ούτε αληθείς ούτε ψευδείς.

Το ζήτημα της διάκρισης

Η ιστορία της έννοιας της *φοράς* ως έννοιας που διακρίνει τις δοξικές από τις επιθυμητικές στάσεις ξεκινά τουλάχιστον από την Anscombe.¹² Η Anscombe εισάγει την έννοια της *φοράς* για να αναλύσει τις έννοιες της πρόθεσης και της πράξης. Το ερώτημα σχετικά με τη διάκριση ανάμεσα στις δοξικές και επιθυμητικές στάσεις τίθεται ως εξής: ποιες είναι οι συνθήκες υπό τις οποίες μια πρόταση αποτελεί έκφραση-απόδοση μιας πρόθεσης του υποκειμένου να πράξει με συγκεκριμένο τρόπο, και ποιες οι συνθήκες υπό τις οποίες η ίδια πρόταση αποτελεί μια πρόβλεψη του υποκειμένου για ένα μελλοντικό γεγονός; Ποιες είναι οι συνθήκες υπό τις οποίες η πρόταση 'θα πάω για ύπνο τα μεσάνυχτα' αποδίδει μια πρόθεση ή μια επιθυμία του υποκειμένου και ποιες οι συνθήκες υπό τις οποίες η ίδια πρόταση αποδίδει μια πρόβλεψη. Οι συνθήκες οι οποίες θα εκπλήρωναν την πρόθεση είναι ίδιες με τις συνθήκες οι οποίες θα καθιστούσαν αληθή την πρόβλεψη. Με άλλα λόγια, η πρόθεση και η πρόβλεψη στο παράδειγμά μας έχουν τις ίδιες *συνθήκες ικανοποίησης* (satisfaction conditions) ή *συνθήκες επιτυχίας* (success conditions)¹³ και επομένως αποτελεί ερώτημα το ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στις δύο αποδόσεις. Είναι φανερό ότι το ερώτημα γενικεύεται ώστε να αφορά και σε προτάσεις που δεν είναι σε μέλλοντα χρόνο. Υπό ποιες συνθήκες η πρόταση 'έχω καθαρά χέρια' αποδίδει το περιεχόμενο μιας επιθυμίας του υποκειμένου να έχει καθαρά χέρια; Υπό ποιες συνθήκες η ίδια πρόταση αποδίδει το περιεχόμενο μιας πεποίθησης του υποκειμένου, όπως στην περίπτωση που το υποκείμενο ισχυρίζεται ότι έχει καθαρά χέρια και είναι έτοιμο να καθίσει στο τραπέζι; Οι συνθήκες εκπλήρωσης της επιθυμίας που εκφράζεται-αποδίδεται από την πρόταση 'έχω καθαρά χέρια' και οι συνθήκες αλήθειας της πεποίθησης που εκφράζεται-αποδίδεται από την ίδια πρόταση είναι ίδιες, διότι και οι δύο χαρακτηρίζονται ως οι συνθήκες υπό τις οποίες είναι αληθές ότι το υποκείμενο έχει καθαρά χέρια. Εφόσον οι συνθήκες αλήθειας μιας πεποίθησης με περιεχόμενο *p* και οι συνθήκες εκπλήρωσης μιας επιθυμίας με περιεχόμενο *p* είναι

---

¹² G. E. M. Anscombe (1958) *Intention*, Oxford: Basil Blackwell.

¹³ Οι *συνθήκες ικανοποίησης* και οι *συνθήκες επιτυχίας* αποτελούν γενικεύσεις των συνθηκών αλήθειας και εκπλήρωσης, βλέπε J. Searle, (1983) *Intentionality, An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge: Cambridge University Press.

ίδιες,—είναι οι συνθήκες υπό τις οποίες το ρ είναι αληθές—αποτελεί ερώτημα το ποια είναι η διαφορά στις δύο αποδόσεις.

Ο όρος *φορά* εισάγεται για να διαχωρίσει τις δύο αποδόσεις. Ενώ η σχέση προσαρμογής των δοξικών και επιθυμητικών αποδόσεων ως προς το αντικείμενό τους είναι ίδια, μια σχέση που εκφράζεται και στις δύο περιπτώσεις από τη σύζευξη: το υποκείμενο έχει στάση X με περιεχόμενο ρ , και το ρ είναι αληθές, υπάρχει διαφορά στη *φορά προσαρμογής* των στάσεων ως προς τον κόσμο. Επειδή η σχέση προσαρμογής ανάμεσα στη στάση και τον κόσμο είναι συμμετρική, δεν διαφοροποιεί τις δύο αποδόσεις. Όμως, η *φορά προσαρμογής* της στάσης ως προς τον κόσμο, ως μη συμμετρική, διαφοροποιεί τις δοξικές από τις επιθυμητικές στάσεις. Έτσι, μια πρόταση εκφράζει-αποδίδει μια δοξική στάση, όταν είναι η στάση που προσαρμόζεται ή δεν προσαρμόζεται στον κόσμο. Μια πρόταση εκφράζει-αποδίδει μια επιθυμητική στάση, όταν είναι ο κόσμος που προσαρμόζεται ή δεν προσαρμόζεται στη στάση. Μια πεποίθηση έχει *φορά* προς τον κόσμο και είναι αληθής εφόσον η πεποίθηση προσαρμόζεται ή ταιριάζει στον κόσμο. Οι πεποιθήσεις έχοντας *φορά* προς τον κόσμο, στοχεύουν στην αλήθεια. Η σχέση των επιθυμιών με τον κόσμο έχει αντίθετη *φορά*. Ο κόσμος έχει *φορά* προς μια επιθυμία και η επιθυμία εκπληρώνεται εφόσον η έκβαση των πραγμάτων προσαρμόζεται ή ταιριάζει στην επιθυμία. Σύμφωνα λοιπόν με αυτήν τη προσέγγιση, είναι ακριβώς η *φορά* ανάμεσα σε μια στάση και τον κόσμο εκείνη που διακρίνει μια δοξική από μια επιθυμητική στάση.

Η θέση ότι οι δοξικές στάσεις διαφέρουν από τις επιθυμητικές ως προς τη *φορά* γίνεται αποδεκτή από αρκετούς φιλοσόφους. Ο Searle υιοθετεί τη διαφορά στη *φορά* ως προς τον κόσμο τόσο για τις προθετικές καταστάσεις (Intentional states) όσο και για τα ομιλιακά ενεργήματα (speech acts). Ο Mark Platts αποδέχεται ότι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες διακρίνονται από τη διαφορετική *φορά* ως προς τον κόσμο για να υπερασπιστεί μια μορφή ηθικού ρεαλισμού, ενώ ο Michael Smith χρησιμοποιεί την έννοια της *φοράς* για να υπερασπιστεί μια χιουμιανή θεώρηση των κινήτρων για πράξη.¹⁴

---

¹⁴J. Searle, ο. π., J. Searle (1979) *Expression and Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press, M. Platts (1979) *Ways of Meaning*, London: Routledge and Kegan Paul, M. Smith (1987) “The Humean Theory of Motivation” *Mind* 96, 119-127. Στη βιβλιογραφία οι δύο διαφορετικές φορές που μπορεί να έχει η προσαρμογή εισάγονται με διαφορετικούς όρους. Ο Searle ονομάζει τη *φορά* των δοξικών στάσεων και των εκφορών (ομιλιακών ενεργημάτων) *φορά από-το-νου-προς-τον-κόσμο* (mind-to-world) και των επιθυμητικών στάσεων και εκφορών *φορά από-τον-κόσμο-προς-το-νου* (world-to-mind). Ο Humberstone αποκαλεί την πρώτη θετική *φορά προσαρμογής* (thetic direction of

Η επιλογή των όρων με τους οποίους περιγράφουμε ένα ερώτημα προκαθορίζει και τις δυνατές απαντήσεις που δίνονται σ' αυτό. Μερικές φορές οι όροι με τους οποίους θέτουμε ένα ερώτημα ευθύνονται για τα αδιέξοδα των απαντήσεων που επιχειρούμε. Κάτι τέτοιο πιστεύουμε ότι ισχύει στην περίπτωση κατά την οποία το ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα στις πεποιθήσεις και επιθυμίες προσεγγίζεται με όρους *φοράς*. Η περιγραφή της διαφοράς των πεποιθήσεων από τις επιθυμίες ως διαφοράς στη *φορά* είναι μεταφορική. Αυτό βέβαια αποτελεί πρόβλημα για κάθε απόπειρα να διατυπώσουμε ικανές ή/και αναγκαίες συνθήκες για να είναι μια στάση δοξική ή επιθυμητική. Για το λόγο αυτό, οι απόπειρες να διατυπωθεί ένα κριτήριο διαχωρισμού ανάμεσα στις δοξικές και τις επιθυμητικές στάσεις αποσκοπούν στη διασάφηση αυτής της μεταφοράς. Ωστόσο, απαντήσεις στο ζήτημα διαχωρισμού ανάμεσα στις δύο κατηγορίες που δίδονται μέσα από μια διασάφηση της μεταφοράς παραμένουν εγκλωβισμένες στη μεταφορά, εφόσον προϋποθέτουν το εύστοχο της μεταφοράς. Πιστεύουμε εδώ ότι οι προσπάθειες να προσδιορισθεί η διαφορά ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες με όρους *φοράς* είναι ατυχείς και ότι η μεταφορά είναι άστοχη. Η διαφορά ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες δεν χαρακτηρίζεται απλώς μέσα από κάποια αντίθεση φορών.

Προχωρούμε στην παρουσίαση και εξέταση των κριτηρίων διάκρισης ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες που επιχειρούν τη διασάφηση της μεταφοράς.

Πρώτη απόπειρα: Προδιαθεσιακή ασυμμετρία

Ο Michael Smith προτείνει ένα κριτήριο διάκρισης μεταξύ δοξικών και επιθυμητικών στάσεων που βασίζεται σε συγκεκριμένες αντιγεγονικές ασυμμετρίες, σε ένα πλαίσιο προδιαθεσιακής (dispositional) θεώρησης των στάσεων.¹⁵ Σύμφωνα με τον Smith, η διαφορά ανάμεσα στην πεποίθηση p και την επιθυμία p έγκειται στο εξής:

«μία πεποίθηση ότι p είναι μια στάση που τείνει να εξαφανιστεί όταν παρουσιάζεται η αντίληψη ότι όχι p , ενώ μια επιθυμία με περιεχόμενο p είναι

---

fit) και τη δεύτερη τελική *φορά προσαρμογής* (telic direction of fit). Στη συγκεκριμένη παρουσίαση χρησιμοποιούμε τους όρους *δοξικός/επιθυμητικός* για τις δύο κατηγορίες και εναλλακτικά χρησιμοποιούμε τους όρους του συγγραφέα κατά το σχολιασμό των θέσεών του.

¹⁵ M. Smith (1987). "The Humean Theory of Motivation", *Mind* 96, 36-61.

μια στάση που τείνει να παραμείνει όταν παρουσιάζεται η αντίληψη ότι όχι p , προδιαθέτοντας το υποκείμενο που έχει τη στάση να πραγματώσει το p .»¹⁶

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο κριτήριο, η πεποίθηση κάποιου ότι θα είναι στην ώρα του στο γραφείο του την επόμενη ημέρα τείνει να εξαφανισθεί στην περίπτωση που αυτό το πρόσωπο αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι στην ώρα του στο γραφείο του τη συγκεκριμένη ημέρα. Όμως, η επιθυμία κάποιου να είναι στην ώρα του στο γραφείο του την επόμενη ημέρα τείνει να παραμείνει στην περίπτωση που το πρόσωπο αντιλαμβάνεται ότι δεν βρίσκεται στην ώρα του στο συγκεκριμένο σημείο. Η ασυμμετρία που χαρακτηρίζει τη διαφορά στη *φορά* είναι μια ασυμμετρία στις αντιγεγονικές συνθήκες ως προς την αντίληψη ότι όχι p οι οποίες διέπουν τις προδιαθεσιακές λειτουργίες των στάσεων των δύο κατηγοριών.

Το κριτήριο του Smith αντιμετωπίζει ορισμένα προβλήματα. Πρώτον, τίθεται το ερώτημα εάν οι συγκεκριμένες αντιγεγονικές συνθήκες όντως χαρακτηρίζουν τις προδιαθεσιακές λειτουργίες των πεποιθήσεων και επιθυμιών αντίστοιχα.

Η συνθήκη ότι μια στάση είναι επιθυμία με περιεχόμενο p εάν ή/και μόνο εάν τείνει να παραμείνει όταν παρουσιάζεται η αντίληψη ότι όχι p , δεν αποτελεί ικανή αλλά ούτε αναγκαία συνθήκη των επιθυμητικών στάσεων. Και αυτό γιατί, όχι μόνο μια επιθυμία με περιεχόμενο p , αλλά και μια πεποίθηση με περιεχόμενο όχι p , π.χ. η πεποίθηση ότι αύριο δεν θα βρέξει, τείνει να παραμείνει καθώς το υποκείμενο αντιλαμβάνεται ότι όχι p , ότι τη συγκεκριμένη ημέρα δεν βρέχει. Επιπλέον, μια επιθυμητική στάση με περιεχόμενο p πιθανόν να τείνει να εξαφανισθεί καθώς το υποκείμενο αντιλαμβάνεται ότι όχι p . Απλά παραδείγματα: η περίπτωση κατά την οποία 'έχω την προδιάθεση να παύω να επιθυμώ αυτό που δεν μπορώ να αποκτήσω' ή η περίπτωση κατά την οποία 'έχω την προδιάθεση να συμμορφώνομαι με κοινούς κανόνες ορθολογικότητας στις επιδιώξεις μου και παύω να επιθυμώ και να επιδιώκω το ανέφικτο'.¹⁷

Δεύτερον, εάν η αντίληψη ότι όχι p θεωρηθεί δοξικά, τότε με το κριτήριο γίνεται, υπό κάποια έννοια, λήψη του ζητουμένου. Και αυτό διότι, στην περίπτωση που η αντίληψη ότι όχι p θεωρηθεί ως ο σχηματισμός της πεποίθησης ότι όχι p , τότε με το συγκεκριμένο κριτήριο επιχειρείται ο χαρακτηρισμός της δυσαναλογίας στον τρόπο που οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες σχετίζονται με το αντικείμενό τους,

---

¹⁶ Ο.π. σελ. 54.

¹⁷ Για την ανεπάρκεια της συνθήκης για την πεποίθηση, βλέπε παρακάτω στην κριτική του Humberstone.

αντιπαραθέτοντας ένα στοιχείο το οποίο το ίδιο προσδιορίζεται από έναν από αυτούς τους δύο τρόπους. Στην περίπτωση που η αντίληψη ότι όχι p θεωρηθεί ως ο σχηματισμός δοξικής στάσης, το κριτήριο αναδιατυπώνεται ως εξής: μία στάση με περιεχόμενο p είναι πεποίθηση ότι p , εάν τείνει να εξαφανισθεί καθώς σχηματίζει κάποιος την πεποίθηση ότι όχι p . Μία στάση με περιεχόμενο p είναι επιθυμία ότι p , εάν τείνει να παραμείνει καθώς σχηματίζει κάποιος την πεποίθηση ότι όχι p .

Ο Humberstone ασκεί κριτική στο κριτήριο του Smith ακόμη και για την περίπτωση που θεωρήσουμε μη δοξικά την αντίληψη ότι όχι p . Εάν η αντίληψη ότι όχι p θεωρηθεί μη δοξικά, ως μια περίπτωση που απλώς φαίνεται στο υποκείμενο ότι όχι p , το κριτήριο χάνει την ισχύ του.¹⁸ Σύμφωνα με την εν λόγω άποψη, το ότι φαίνεται στο υποκείμενο ότι όχι p ίσως οδηγεί στο σχηματισμό πεποίθησης, ίσως όχι. Επομένως, σε μερικές περιπτώσεις στις οποίες φαίνεται στο υποκείμενο ότι όχι p σχηματίζεται η πεποίθηση ότι όχι p , ενώ σε άλλες περιπτώσεις όπου φαίνεται στο υποκείμενο ότι όχι p δεν σχηματίζεται ανάλογη πεποίθηση και άρα το κριτήριο δεν έχει καθολική εμβέλεια. Ο Humberstone ισχυρίζεται ότι

«πρέπει να αναζητήσουμε ένα κριτήριο της φοράς το οποίο να είναι καθολικό, δηλαδή να καταδεικνύει κάτι κοινό σε όλες τις περιπτώσεις πεποίθησης (ή σε όλες τις περιπτώσεις επιθυμίας) και να τοποθετεί τη θετικότητα της πεποίθησης (την τελικότητα της επιθυμίας) σε αυτό το κοινό χαρακτηριστικό.»¹⁹

Περισσότερα ερωτήματα για το κριτήριο του Smith αντλούν από τη γενικότερη προβληματική σχετικά με το εάν ένας ουσιαστικός χαρακτηρισμός των στάσεων μπορεί να δοθεί από τις προδιαθεσιακές τους ιδιότητες. Ας αναλογισθούμε στο σημείο αυτό την κριτική που ασκεί ο Kripke σε μια προδιαθεσιακή ανάλυση του να ακολουθεί κανείς ένα κανόνα.²⁰

Δεύτερη απόπειρα: Πού βρίσκεται το λάθος; Το κριτήριο της Anscombe και η αναδιατύπωση του Humberstone

Η πρόταση της Anscombe για τη διασάφηση του μεταφορικού όρου ‘φορά προσαρμογής’ βασίζεται σε συνθήκες αποτυχίας στην προσαρμογή των στάσεων ως προς τον κόσμο. Οι συνθήκες που χαρακτηρίζουν τη μια ή την άλλη ‘φορά’

¹⁸ Humberstone (1992) “Direction of fit”, *Mind* Vol. 101, 59-83.

¹⁹ Ο. π., σελ. 65.

²⁰ S. A. Kripke (1982) *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Oxford: Basil Blackwell.

καθορίζονται από το 'πού' έγκειται το λάθος σε περίπτωση αποτυχίας στην προσαρμογή.

Σε ένα γνωστό απόσπασμα η Anscombe προτείνει ένα κριτήριο διάκρισης με τη βοήθεια ενός παραδείγματος. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνδρας πηγαίνει στην αγορά με ένα κατάλογο των πραγμάτων που θα αγοράσει και ότι ένας ντετέκτιβ, που τον παρακολουθεί, φτιάχνει ένα κατάλογο των πραγμάτων που αυτός αγοράζει. Η διαφορά ανάμεσα στον κατάλογο του άνδρα και στον κατάλογο του ντετέκτιβ είναι η εξής:

«Εάν ο κατάλογος που έχει ο άνδρας και τα πράγματα που αγοράζει δεν συμφωνούν μεταξύ τους και αυτό και μόνο αυτό συνιστά λάθος, τότε το λάθος δεν είναι στον κατάλογο αλλά στο τι εκτελεί ο άνδρας..., ενώ εάν ο κατάλογος του ντετέκτιβ και το τι πράγματι αγοράζει ο άνδρας δε συμφωνούν, τότε το λάθος είναι στον κατάλογο.»²¹

Το κριτήριο που εισάγει η Anscombe στο παραπάνω απόσπασμα, το οποίο χρησιμοποιείται από τον Bernard Williams, τον Mark Platts και τον John Searle, είναι το εξής²²: θεωρούμε μια στάση X με περιεχόμενο ρ . Η στάση X είναι δοξική εάν και μόνο εάν σε περίπτωση έλλειψης προσαρμογής, δηλαδή, στην περίπτωση όχι ρ , η στάση 'πρέπει' να αλλάξει ώστε να ταιριάζει με τον κόσμο. Με άλλα λόγια, η αποτυχία στην προσαρμογή 'οφείλεται' στη στάση. Η στάση X είναι επιθυμητική εάν και μόνο εάν στην περίπτωση έλλειψης προσαρμογής, στην περίπτωση όχι ρ , ο κόσμος 'πρέπει' να αλλάξει ώστε να αρμόσει στη στάση. Σ' αυτήν την περίπτωση, η αποτυχία προσαρμογής 'οφείλεται' στον κόσμο. Παραδείγματος χάριν, η στάση ενός ανθρώπου προς την πρόταση ότι θα βρίσκεται έγκαιρα στο ραντεβού του θα είναι δοξική στάση, εάν, στην περίπτωση που δεν φτάσει έγκαιρα στο σημείο συνάντησης, η στάση του ήταν *λανθασμένη* και αυτή πρέπει να αλλάξει. Σ' αυτήν την περίπτωση, θα μπορούσε κανείς να πει ότι ήταν λάθος του ανθρώπου να πιστεύει ότι θα βρίσκεται έγκαιρα στο σημείο συνάντησης. Αντίθετα, η στάση ενός ανθρώπου προς την πρόταση ότι θα βρίσκεται έγκαιρα στο ραντεβού του θα είναι επιθυμητική στάση, εάν, στην περίπτωση που δεν φτάσει στην ώρα του, το λάθος δε βρίσκεται στη στάση αλλά στην έκβαση των πραγμάτων. Σ' αυτήν την περίπτωση, θα σχολιάσει κανείς ότι, επειδή τα πράγματα πήγαν στραβά, η επιθυμία του προσώπου δεν εκπληρώθηκε.

---

²¹ ο.π σελ 56-57.

²² B. Williams (1970) "Imperative Inference" εις Williams (1973) *Problems of the Self*. Cambridge University Press, σελ. 152-165. M. Platts ο. π., J. Searle (1983) ο. π.

Ας σημειώσουμε ότι το κριτήριο διακρίνεται τόσο για την κομψότητά του, εφόσον βασίζεται σε μια απλή αντίθεση για το τι έχει βαρύτητα στην περίπτωση ασυμφωνίας των στάσεων με τον κόσμο, όσο και για την εποπτικότητα του. Το κριτήριο είναι συμβατό με κάποιες προθεωρητικές απόψεις για τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες, όπως το ότι οι πεποιθήσεις μας πρέπει να προσαρμόζονται στον κόσμο, ενώ ο κόσμος πρέπει να προσαρμόζεται στις επιθυμίες μας.

Παρατηρούμε ότι κεντρική ιδέα του κριτηρίου της Anscombe για τη διάκριση ανάμεσα στις δοξικές και τις επιθυμητικές στάσεις είναι ότι οι μεν πρώτες διέπονται από κανονιστικότητα, οι δε δεύτερες δεν διέπονται από κανονιστικότητα. Αυτό ισχύει διότι το κριτήριο βασίζει τη διακρίνουσα ασυμμετρία στο 'εάν το λάθος είναι στη στάση ή στον κόσμο'. Οι στάσεις που διέπονται από κανονιστικότητα είναι οι δοξικές και η σχετική κανονιστικότητα είναι να προσαρμόζονται στον κόσμο, δηλαδή το περιεχόμενό τους να είναι αληθές. Οι επιθυμητικές στάσεις δεν διέπονται από κανονιστικότητα αλλά εισάγουν κανονιστικότητα στον κόσμο. Η σχετική κανονιστικότητα είναι ότι ο κόσμος πρέπει να καθιστά το περιεχόμενο της επιθυμίας αληθές.

Σε μια πρώτη απόπειρα σχολιασμού του κριτηρίου, σημειώνουμε δύο σημεία που απαιτούν διαλεύκανση. Πρώτον, τίθενται ερωτήματα γύρω από τη συνθήκη για τις επιθυμητικές στάσεις ότι 'σε περίπτωση αποτυχίας στην αρμογή, ο κόσμος 'πρέπει' να αλλάξει'. Τι θα σήμαινε η συνθήκη ότι 'το λάθος βρίσκεται στον κόσμο'; Πώς θα εννοήσουμε το ότι μια στάση εισάγει κανονιστικότητα στον κόσμο; Μια διαφοροποιημένη εκδοχή του κριτηρίου που δεν βρίσκεται αντιμέτωπη με αυτά τα ερωτήματα είναι ότι οι πεποιθήσεις διέπονται από την κανονιστικότητα του να είναι αληθείς, ενώ οι επιθυμίες δεν διέπονται από τη νόρμα της αλήθειας. Ωστόσο, η πράξη του υποκειμένου διέπεται από την κανονιστικότητα της εκπλήρωσης της επιθυμίας, την κανονιστικότητα του να καταστήσει το περιεχόμενο της επιθυμίας αληθές. Οι επιθυμητικές στάσεις εισάγουν μια κανονιστικότητα στη πράξη ενός ή περισσότερων υποκειμένων. Η πράξεις των υποκειμένων *πρέπει* να καθιστούν αληθές το περιεχόμενο των επιθυμιών.²³

Ένα δεύτερο σημείο του κριτηρίου της Anscombe που απαιτεί διευκρίνιση αφορά στο κανονιστικό στοιχείο. Εάν το κανονιστικό στοιχείο του κριτηρίου ιδωθεί ηθικά, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα κριτήριο με το οποίο οι δύο *φορές*

---

²³ Μια τέτοια εκδοχή του κριτηρίου της Anscombe υιοθετεί ο B. Williams, ο. π., σελ. 156.

διακρίνονται μεταξύ με όρους της μιας από τις δύο φορές. Εάν δούμε την κανονιστικότητα που διέπει τις δοξικές στάσεις ηθικά, ως κανονιστικότητα του τύπου ‘απόβαλλε τις ψευδείς πεποιθήσεις’ ή ‘πίστευε μόνο αλήθειες’, η δοξική φορά διακρίνεται από την επιθυμητική βάση ενός κανονιστικού στοιχείου το οποίο προϋποθέτει την επιθυμητική-τελική φορά.²⁴

Ο Humberstone προτείνει μια εκδοχή του κριτηρίου της Anscombe στην οποία το κανονιστικό στοιχείο δεν είναι ηθικού τύπου²⁵. Σύμφωνα με τη θέση του, η ασυμμετρία που διακρίνει τις δοξικές από τις επιθυμητικές στάσεις αποδίδεται στις δεύτερης τάξης προθέσεις του υποκειμένου προς τις στάσεις του. Οι πεποιθήσεις, σύμφωνα με τον Humberstone, χαρακτηρίζονται ως εξής:

«...μόνο στην περίπτωση που κάποιος θεωρεί τις (τρέχουσες) προθέσεις του για τη στάση Φ ότι ρ να ματαιώνονται, εάν δεν είναι αληθές ότι ρ , η στάση Φ αποτελεί πεποίθηση ότι ρ .»²⁶

Οι επιθυμίες χαρακτηρίζονται ως εξής:

«...Στην ‘ανώτερης τάξης’ θέση για τον έλεγχο των προθέσεων στην τελική περίπτωση, η πρόθεση είναι να συμβεί το ρ , δεδομένης της τελικής στάσης για το ρ : πρόθεση, επιθυμία ή άλλη στάση.»²⁷

Το κριτήριο του Humberstone εντοπίζει τη διαφορά στις δεύτερης τάξης δεσμευμένες προθέσεις του υποκειμένου προς τις στάσεις του. Μια στάση X με περιεχόμενο ρ είναι δοξική, εάν το υποκείμενο έχει την πρόθεση να ματαιώσει τη X υπό τη συνθήκη ότι όχι ρ . Μια στάση X με περιεχόμενο ρ είναι επιθυμητική, εάν το υποκείμενο έχει την πρόθεση ρ , υπό τη συνθήκη ότι X .

Σχηματικά η θέση του Humberstone είναι:

Πρόθεση ($\neg X(\rho)/\neg\rho$): X είναι Π

Πρόθεση ($\rho/X(\rho)$): X είναι E

Ο Humberstone διατείνεται ότι οι συγκεκριμένοι χαρακτηρισμοί των πεποιθήσεων και των επιθυμιών αντίστοιχα είναι συγκροτητικοί. Οι δεύτερης τάξης δεσμευμένες προθέσεις του υποκειμένου δεν συνιστούν ρυθμιστικές συνθήκες αλλά συγκροτητικές των πεποιθήσεων και επιθυμιών. Το συγκεκριμένο κριτήριο δεν

²⁴ Ένα επιπλέον πρόβλημα μιας ηθικής θεώρησης του κανονιστικού στοιχείου είναι το κατά πόσο μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι ο κόσμος ‘πρέπει’ να ικανοποιεί τις επιθυμίες. Θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι ο κόσμος πρέπει να ικανοποιεί την επιθυμία του Χίτλερ να αφβανισθεί το εβραϊκό γένος; Humberstone, ο. π., σελ. 67.

²⁵ Ο. π., σελ. 73

²⁶ Ο. π., σελ. 73

²⁷ Ο. π., σελ. 75

εισάγει μια ‘ηθική’ του σχηματισμού πεποιθήσεων του τύπου ‘προσπάθησε να πιστεύεις μόνο αλήθειες’, ‘απόβαλλε μια πεποίθηση εάν είναι ψευδής’, αλλά εισάγει τις συστατικές συνθήκες των πεποιθήσεων και επιθυμιών αντίστοιχα. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο κριτήριο, μόνο στην περίπτωση που μια στάση με περιεχόμενο ρ δεσμεύεται από συγκεκριμένου τύπου ανώτερης τάξης πρόθεση του υποκειμένου, την πρόθεση να ματαιώσει τη στάση υπό τη συνθήκη *όχι* ρ , είναι η στάση δοξική. Και μόνο στην περίπτωση που μια στάση με περιεχόμενο ρ δεσμεύεται από μια ανώτερης τάξης πρόθεση να ρ , υπό τη συνθήκη *ότι έχει κανείς τη στάση*, η στάση είναι επιθυμητική.

Ο Humberstone ισχυρίζεται για το συγκεκριμένο κριτήριο ότι δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα της λήψης του ζητουμένου, διότι η ασυμμετρία μεταξύ της πεποίθησης *ότι* ρ και της επιθυμίας με περιεχόμενο ρ δεν χαρακτηρίζεται με αναφορά σε κάποια από τις δύο αυτές στάσεις. Η ασυμμετρία χαρακτηρίζεται από μια διαφορά στις δεύτερης τάξης προθέσεις του υποκειμένου για τις ίδιες τις στάσεις του. Επίσης, το συγκεκριμένο κριτήριο δεν βασίζει τη διάκριση ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες σε δευτερογενείς διαφορές του προδιαθεσιακού χαρακτήρα των στάσεων.

Ωστόσο, είναι δυνατό να παρουσιαστούν αντιρρήσεις για το συγκεκριμένο κριτήριο. Ένα τρωτό σημείο του κριτηρίου είναι ότι βασίζεται σε δεύτερης τάξης προθέσεις, οι οποίες είναι στάσεις που ανήκουν στην κατηγορία των επιθυμητικών στάσεων. Εάν το ζήτημα του διαχωρισμού διατυπωθεί ως αναζήτηση ενός κριτηρίου διάκρισης μεταξύ των δοξικών και επιθυμητικών στάσεων και όχι ενός κριτηρίου διάκρισης μόνο μεταξύ της πρώτης τάξης πεποίθησης *ότι* ρ και της επιθυμίας ρ , το κριτήριο του Humberstone, καθώς επικαλείται δεύτερης τάξης προθέσεις του υποκειμένου, εισάγει τη διάκριση μεταξύ των δοξικών και επιθυμητικών στάσεων με όρους μιας από τις δύο κατηγορίες στάσεων που επιχειρεί να διαχωρίσει. Επιπλέον, εγείρονται ερωτήματα που αφορούν στις συνθήκες απόδοσης μιας δεύτερης τάξης πρόθεσης και εντέλει στις συνθήκες απόδοσης μιας πεποίθησης και μιας επιθυμίας. Δεν θα επεκταθούμε σ’ αυτά τα ερωτήματα. Αυτά αφορούν το εγχείρημα του Humberstone για μια προσέγγιση της συγκροτητικής κανονιστικότητας των πεποιθήσεων και της αντίστοιχης κανονιστικότητας της σχετικής προς τις επιθυμίες δια μέσου των προθέσεων δεύτερης τάξης. Έχουν προταθεί εναλλακτικές προσεγγίσεις στις συγκροτητικές κανονιστικότητες που θα μπορούσε κάποιος να επικαλεσθεί για να αναλύσει το κανονιστικό στοιχείο του κριτηρίου. Αναφέρουμε

ενδεικτικά τις ερμηνευτικές νόρμες του Davidson ή τις νόρμες που χαρακτηρίζονται από τις κανονικές λειτουργίες των στάσεων θεωρουμένων από μια εξελικτική σκοπιά ή ακόμη και τη θεώρηση ενός κανονιστικού λειτουργισμού για τις προτασιακές στάσεις.²⁸

Η κριτική στο εν λόγω κριτήριο που επιχειρώ να αναπτύξω δεν αφορά τη θεωρούμενη συγκροτητική κανονιστικότητα με όρους προθέσεων δεύτερης τάξης αλλά αφορά την επάρκεια του ίδιου του κριτηρίου. Στα ακόλουθα ασκώ κριτική στο κριτήριο όπως το διατυπώνει ο Humberstone, αλλά η κριτική μου προσαρμόζεται εύκολα στη διατύπωση της Anscombe. Η κριτική μου συνίσταται στην παρουσίαση αντιπαραδειγμάτων, και οι αντιρρήσεις μου βάζουν κατά της επάρκειας του συγκεκριμένου κριτηρίου.

Αντιρρήσεις στο κριτήριο του Humberstone και μια εναλλακτική θέση για τη διάκριση

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται περιπτώσεις στάσεων που θεωρούμε ότι είναι δοξικές αλλά δεν ικανοποιούν τη συνθήκη του κριτηρίου του Humberstone. Παρουσιάζουμε περιπτώσεις δοξικής στάσης με περιεχόμενο p , τις οποίες το υποκείμενο δεν έχει την πρόθεση να ματαιώσει υπό τη συνθήκη όχι p . Ισχυρίζομαι ότι τα αντιπαραδείγματα δείχνουν την ανεπάρκεια του κριτηρίου και θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω τους λόγους για τους οποίους θεωρώ ότι η διαφορά ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες δίνεται από μια διαφορετική προσέγγιση από αυτήν που δίνεται υπό όρους *φοράς*.

Ως εισαγωγή στην παρουσίαση αντιρρήσεων σχετικά με την επάρκεια του κριτηρίου του Humberstone, αναφέρω μια περίπτωση γνωσιακής στάσης που παρουσιάζει ο Velleman (1998) η οποία δεν 'στοχεύει στην αλήθεια'.²⁹ Αυτή είναι η περίπτωση της προσποίησης, όπως εμφανίζεται στα παιχνίδια των παιδιών. Σε αυτά τα πλαίσια τα παιδιά υιοθετούν τη στάση του να θεωρεί κανείς μια πρόταση αληθή, ενώ δεν έχουν καμιά πρόθεση να ματαιώσουν αυτήν τη στάση σε περίπτωση που τους αποκαλυφθεί ότι η πρόταση είναι ψευδής. Τα παιδιά που προσποιούνται τους ελέφαντες υιοθετούν τη στάση να θεωρούν αληθές ότι είναι ελέφαντες και δρουν σαν

---

²⁸ Βλέπε D. Davidson (1970) "Mental Events" εις D. Davidson (1980) *Essays on Actions and Events*, Oxford: Clarendon Press, 207-227, R. G. Millikan (1984) *Language, Thought, and Other Biological Categories*, Cambridge, Mass. MIT Press, N. Zangwill (1998) "Direction of Fit and Normative Functionalism", *Philosophical Studies*, 173-203.

να ήταν αληθές ότι είναι ελέφαντες. Ταυτόχρονα δεν έχουν την πρόθεση να απεκδυθούν αυτής της στάσης, ενώ γνωρίζουν ότι δεν είναι αλήθεια ότι είναι ελέφαντες. Θεωρούν την πρόταση ‘είμαι ένας ελέφαντας’ αληθή αδιαφορώντας για το εάν είναι αληθής.

Ισχυρίζομαι ότι υπάρχουν περισσότερες περιπτώσεις στάσεων που θα κατατάσσαμε στις δοξικές, και τις οποίες το υποκείμενο δεν έχει την πρόθεση να ματαιώσει παρότι το περιεχόμενό τους ίσως είναι ψευδές. Για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις δοξικών στάσεων, ο μεταφορικός χαρακτηρισμός ότι έχουν φορά προς τον κόσμο, ότι στοχεύουν στην αλήθεια είναι άστοχος. Τέτοιες περιπτώσεις είναι κάποιες πεποιθήσεις βαθιά ριζωμένες στο πλέγμα των στάσεων του υποκειμένου και πεποιθήσεις που σχηματίζονται από ευσεβείς πόθους. Το κριτήριο του Humberstone είναι επίσης ανεπαρκές όσον αφορά την κατηγοριοποίηση των πεποιθήσεων με περιεχόμενο που δεν επιδέχεται διάψευσης ως δοξικών στάσεων.

Ένα υποκείμενο που σχηματίζει συγκεκριμένες πεποιθήσεις τρέφοντας ευσεβείς πόθους, συχνά, στερείται κάθε πρόθεσης να τις ματαιώσει ενώ έχει τεκμήρια ότι είναι ψευδείς. Σ’ αυτές τις περιπτώσεις λέμε ότι το υποκείμενο ‘εθελουφλεί’ ή ότι ‘πιστεύει ό,τι θέλει’. Προφανώς τέτοιες περιπτώσεις πεποιθήσεων είναι ‘ανώμαλες’. Ωστόσο, εάν η συγκροτητική συνθήκη των πεποιθήσεων είναι με μεταφορικούς όρους ότι ‘στοχεύουν’ στην αλήθεια και με μη μεταφορικούς όρους όπως δίνεται από το κριτήριο των Anscombe-Humberstone, τέτοιες περιπτώσεις στάσεων δεν αποτελούν ‘ανώμαλες’ πεποιθήσεις αλλά δεν υπάγονται καθόλου στην κατηγορία των πεποιθήσεων. Σε αντίθεση όμως με την επικρατούσα άποψη, αλλά σύμφωνα με το κριτήριο του Humberstone και με το χαρακτηρισμό της πεποίθησης με όρους *φοράς*, τέτοιες στάσεις δεν είναι πεποιθήσεις.

Συχνά, ένα υποκείμενο δεν έχει την πρόθεση να ματαιώσει μια πεποίθηση με περιεχόμενο *p* υπό τη συνθήκη *όχι p*, όταν αυτό απαιτεί σημαντική αναθεώρηση των υπολοίπων πεποιθήσεών του. Βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις στο πλέγμα των στάσεων ενός υποκειμένου συχνά δεν δεσμεύονται από κάποια πρόθεση να ματαιωθούν, αν και διαψεύδονται. Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, το κριτήριο του Humberstone δεν κατατάσσει τέτοιες περιπτώσεις πεποιθήσεων στις ανώμαλες. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο κριτήριο, τέτοιες στάσεις δεν είναι πεποιθήσεις.

---

²⁹ D. Velleman (1992) ‘The Guise of the Good’, *Nous* 26, 3-26 και D. Velleman (1998) ‘How Belief Aims at Truth’ αδημοσίευτο άρθρο.

Επίσης για τις περιπτώσεις πεποιθήσεων με περιεχόμενο που δεν επιδέχεται διάψευση, όπως η πεποίθηση ότι υπάρχει Θεός, το συγκεκριμένο κριτήριο δεν έχει εφαρμογή.³⁰

Αναμφίβολα, οι πεποιθήσεις έχουν αξία εργαλειακή ή εξελικτική μόνο εφόσον είναι αληθείς. Αλλά ας διαχωρίσουμε τα ζητήματα αξιολόγησης από τα ζητήματα συγκρότησης. Τα ζητήματα που προκύπτουν από τα παραπάνω παραδείγματα είναι: υπό ποια έννοια αυτές οι περιπτώσεις στάσεων χαρακτηρίζονται ως δοξικές, και υπό ποια έννοια αποτελούν 'ανώμαλες' δοξικές στάσεις; Γιατί μια στάση που γεννιέται από ευσεβείς πόθους είναι πεποίθηση και όχι μια πρόσθετη επιθυμία; Γιατί μια στάση για την οποία η αντιγεγονική συνθήκη δεν εφαρμόζεται, διότι το περιεχόμενο δεν διαψεύδεται, είναι πεποίθηση; Γιατί ορισμένες κεντρικές στάσεις ενός υποκειμένου είναι πεποιθήσεις, μολονότι το υποκείμενο δεν έχει κάποια πρόθεση να τις αποβάλλει ενώ του δίνονται τεκμήρια που τις διαψεύδουν;

Σε μια πρώτη προσέγγιση, η απάντηση που προτείνω στα παραπάνω ερωτήματα είναι η εξής: χαρακτηρίζουμε τις περιπτώσεις στάσεων των παραπάνω παραδειγμάτων δοξικές, εφόσον η θεώρηση από το υποκείμενο του περιεχομένου τέτοιων στάσεων σχετίζεται τεκμηριακά (evidentially) με τη θεώρηση άλλων περιεχομένων των στάσεων του υποκειμένου. Με άλλα λόγια, μια δοξική στάση δεσμεύει τεκμηριακά άλλες προτασιακές στάσεις του υποκειμένου. Μια στάση που σχηματίζεται τρέφοντας ευσεβείς πόθους είναι δοξική και όχι μια πρόσθετη επιθυμία ή φαντασίωση, εφόσον η συγκρότηση των στάσεων του υποκειμένου είναι τέτοια ώστε άλλες προτασιακές στάσεις του υποκειμένου ενισχύονται τεκμηριακά από το περιεχόμενο της συγκεκριμένης στάσης. Η στάση που σχηματίζει κανείς από τον ευσεβή πόθο να εκλεγεί σε μια περίοπτη θέση, παραδείγματος χάριν, η στάση με περιεχόμενο ότι ο διευθυντής θα τον καλέσει να εκπροσωπήσει την εταιρεία στην οποία εργάζεται σε μια σημαντική συνάντηση, είναι μια δοξική στάση του υποκειμένου και όχι μια πρόσθετη επιθυμία, εφόσον άλλες προτασιακές στάσεις του υποκειμένου τεκμαίρονται από το περιεχόμενο της συγκεκριμένης στάσης. Το υποκείμενο θεωρεί αρκετά βέβαιο ότι θα ετοιμάσει μια ομιλία, ότι θα κάνει ένα ταξίδι, ότι θα του λείψει η οικογένειά του.

Μια στάση βαθιά ριζωμένη στο πλέγμα των στάσεων ενός υποκειμένου αποτελεί δοξική στάση, παρότι το υποκείμενο δεν έχει την πρόθεση να την ματαιώσει

---

³⁰ Ευχαριστώ θερμά τη Rae Langton για την επισήμανση αυτού του σημείου.

σε περίπτωση που του δίδονται τεκμήρια που τη διαψεύδουν, εφόσον η συγκεκριμένη προτασιακή στάση ενισχύεται τεκμηριακά από άλλες στάσεις του υποκειμένου. Στην περίπτωση μιας στάσης βαθιά ριζωμένης στο πλέγμα των στάσεων ενός υποκειμένου, πολλές από τις στάσεις του υποκειμένου είναι τεκμηριωμένες από το περιεχόμενο της συγκεκριμένης στάσης. Μια στάση με περιεχόμενο που δεν επιδέχεται διάψευση είναι δοξική, εφόσον το περιεχόμενο της στάσης τεκμηριώνει άλλες στάσεις του υποκειμένου. Η στάση με περιεχόμενο ότι υπάρχει Θεός είναι δοξική στάση, εφόσον άλλες στάσεις του υποκειμένου όπως για παράδειγμα ότι υπάρχει ζωή μετά το θάνατο, ότι υπάρχει Θεία πρόνοια, τεκμαίρονται από το περιεχόμενο της συγκεκριμένης στάσης.

Όσον αφορά το παράδειγμα του Velleman, τα παιδιά έχουν μια δοξική στάση για το ότι είναι ελέφαντες, εφόσον η θεώρησή τους προς την πρόταση 'είμαι ελέφαντας' τα δεσμεύει να αποδεχθούν προτάσεις όπως 'έχω τεράστιο μέγεθος', 'έχω προβοσκίδα', 'έχω τεράστια αυτιά' και η πράξεις τους σ' αυτό το πλαίσιο επιλέγονται βάσει του ότι αποδέχονται αυτές τις προτάσεις.

Ας διευκρινίσουμε ότι η θέση που προτείνουμε δεν είναι ότι το κριτήριο για να είναι δοξική μια στάση με περιεχόμενο ρ είναι μόνο η συνθήκη ότι άλλες στάσεις του υποκειμένου τεκμαίρονται από το ρ . Η θέση που προτείνουμε είναι ότι μια στάση X με περιεχόμενο ρ είναι δοξική, εάν και μόνο εάν αποτελεί μέλος ενός συστήματος προτασιακών στάσεων, τα περιεχόμενα των οποίων συσχετίζονται μεταξύ τους με τεκμηριακές σχέσεις (evidential relations). Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη πρόταση μια προτασιακή στάση X (ρ) είναι δοξική, εάν και μόνο εάν η θεώρηση του περιεχομένου ρ τεκμηριώνει και τεκμαίρεται από άλλες προτασιακές στάσεις του υποκειμένου.

Πριν προχωρήσουμε σε σχολιασμό της παραπάνω πρότασης, ας επισημάνουμε ότι το συγκεκριμένο κριτήριο κατατάσσει τις περιπτώσεις στάσεων που παρουσιάζουμε στα αντιπαραδείγματα στην κατηγορία των 'ανώμαλων' δοξικών στάσεων. Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις στάσεων είναι 'ανώμαλες' δοξικές στάσεις καθώς σε αυτές τις περιπτώσεις υπάρχει 'μερική' εφαρμογή του κριτηρίου. Θεωρούμε τις συγκεκριμένες προτασιακές στάσεις δοξικές, εφόσον τεκμηριώνουν άλλες προτασιακές στάσεις του υποκειμένου. Αποτελούν όμως 'ανώμαλες' περιπτώσεις δοξικών στάσεων, εφόσον δεν τεκμαίρονται από άλλες προτασιακές στάσεις.

Ο ισχυρισμός μας είναι ότι μια δοξική στάση δεν χαρακτηρίζεται από το ότι έχει μια συγκεκριμένη *φορά ως προς* τον κόσμο. Ισχυριζόμαστε ότι οι δοξικές

στάσεις συγκροτούνται ολιστικά και ενοποιούνται ως κατηγορία στάσεων από το ότι διέπονται από σχέσεις τεκμηρίων. Παρότι η συγκεκριμένη διατύπωση του χαρακτηρισμού των δοξικών στάσεων είναι πρόχειρη και ασαφής, καθώς επικαλούμαστε έννοιες όπως ‘τεκμηριακή σχέση’, ‘τεκμηριακή ενίσχυση’, ‘τεκμηριακή δέσμευση’, η προσέγγιση δεν είναι ούτε νέα ούτε πρωτότυπη. Οι σχέσεις που συγκροτούν τις δοξικές στάσεις ενός υποκειμένου, οι τεκμηριακές σχέσεις, είναι σχέσεις βαθμού ενίσχυσης της αλήθειας μιας πρότασης, υπό τον όρο ότι είναι αληθής μια άλλη. Σε ένα μπειζιανό πλαίσιο οι τεκμηριακές σχέσεις μεταξύ των προτάσεων αναπαρίστανται από μια δεσμευμένη συνάρτηση προσωπικής πιθανότητας για το υποκείμενο. Εάν υιοθετήσουμε την οπτική ενός προσωπικού μπειζιανισμού του οποίου οι βασικές αρχές είναι ότι οι δοξικές στάσεις επιδέχονται βαθμίδες, οι οποίες αναπαρίστανται πιθανοθεωρητικά και οι οποίες χαρακτηρίζουν το σθένος των πεποιθήσεων³¹, και ότι η αναθεώρηση των δοξικών στάσεων υπό το φως νέων τεκμηρίων υπόκειται σε κάποιο κανόνα ανακατανομής στα σθένη των πεποιθήσεων³², ο χαρακτηρισμός των δοξικών στάσεων που προτείνουμε εδώ αναδιατυπώνεται ως εξής: μια στάση με περιεχόμενο p είναι δοξική, εάν και μόνο εάν αποτελεί μέλος ενός συστήματος προτασιακών στάσεων με περιεχόμενα των οποίων οι συσχετίσεις χαρακτηρίζονται από μια συνάρτηση δεσμευμένης προσωπικής πιθανότητας για το υποκείμενο.

Ποια είναι όμως η διαφορά ανάμεσα στις δοξικές και τις επιθυμητικές στάσεις; Σχολιάζοντας το κριτήριο της Anscombe αναφέραμε ότι η κεντρική του ιδέα είναι ότι οι δοξικές στάσεις διέπονται από τη νόρμα της αλήθειας, ενώ οι επιθυμητικές στάσεις εισάγουν μια κανονιστικότητα στη *πράξη* του υποκειμένου. Η

---

³¹ Μια υπεράσπιση της θέσης του προσωπικού μπειζιανισμού μπορεί να βασιστεί στο επιχείρημα της δυνατότητας ολλανδικού στοιχήματος (Dutch Book Argument), σύμφωνα με το οποίο εάν τα σθένη των πεποιθήσεων ενός υποκειμένου δεν ικανοποιούν τον λογισμό των πιθανοτήτων, το υποκείμενο θα βρίσκεται σε θέση να δεχθεί ένα στοίχημα ή μια οικογένεια στοιχημάτων από τα οποία θα χάσει ό,τι και εάν συμβεί. Για μια τέτοια υπεράσπιση του προσωπικού μπειζιανισμού βλέπε ενδεικτικά B. De Finetti (1937) “Foresight: its logical Laws, its subjective sources” στο H. E. Kyburg & H. E. Smokler (επιμ.) (1964) *Studies in Subjective Probability*, New York, John Wiley. Μια ισχυρότερη υπεράσπιση της θέσης του προσωπικού μπειζιανισμού μπορεί να βασιστεί σε θεωρήματα αναπαράστασης, σύμφωνα με τα οποία εάν ο έλλογος δρων οριστεί ως ο δρων του οποίου οι προτιμήσεις ικανοποιούν συγκεκριμένες συνθήκες συνεκτικότητας και οι επιλογές του ικανοποιούν κάποια αρχή μεγιστοποίησης προσδοκώμενης χρησιμότητας, οι πεποιθήσεις του δρώντος αναπαρίστανται από μια συνάρτηση προσωπικής πιθανότητας. Για μια τέτοια υπεράσπιση της θέσης του προσωπικού μπειζιανισμού βλέπε ενδεικτικά L. Savage (1954/1972) *The Foundations of Statistics*, Dover Publications και R. Jeffrey (1965) *The Logic of Decision*, McGraw-Hill.

³² Η αναθεώρηση των δοξικών στάσεων υπό το φως νέων τεκμηρίων υπόκειται στον κανόνα του Bayes ή στον γενικευμένο κανόνα του Jeffrey, βλέπε R. Jeffrey (1983) *The Logic of Decision*, 2nd ed. New York: McGraw-Hill.

πράξη ενός υποκειμένου 'πρέπει' να ικανοποιεί τις επιθυμητικές στάσεις, 'πρέπει' να καθιστά το περιεχόμενο των επιθυμιών αληθές. Στην εκδοχή του Humberstone, η ίδια ιδέα εμφανίζεται με όρους προθέσεων δεύτερης τάξης. Η πρόθεση ενός υποκειμένου που έχει επιθυμητική στάση είναι να αποβεί αληθές το περιεχόμενο της στάσης. Αφήνοντας κατά μέρος τις διαφορές ανάμεσα στις διατυπώσεις της συνθήκης, διερωτώμαστε εάν η κεντρική ιδέα του κριτηρίου ευσταθεί. Για το σημείο αυτό δεν χρειάζεται να επικαλεσθεί κανείς ηθικές πεποιθήσεις και να εισέλθει στη διαμάχη περί ηθικής γνωσιοκρατίας³³ για να διαπιστώσει ότι η συγκεκριμένη συνθήκη δεν αποτελεί το ίδιο των επιθυμητικών στάσεων. Η πράξη ενός υποκειμένου δεσμεύεται τόσο από τις δοξικές του στάσεις όσο και από τις επιθυμίες του. Η πεποίθηση ότι ένας συγκεκριμένος στόχος είναι ανέφικτος δεσμεύει κάθε πράξη προς επίτευξη ενός τέτοιου στόχου. Μια κατηγορηματική πεποίθηση με περιεχόμενο όχι p εισάγει μια κανονιστικότητα στη πράξη του υποκειμένου. Η έκβαση των πραγμάτων, η παρέμβαση του υποκειμένου 'πρέπει' να είναι συμβατή με όχι p .

Η θέση μας είναι ότι η κεντρική ιδέα του κριτηρίου της Anscombe η οποία ενυπάρχει στη διατύπωση του Humberstone για το διαχωρισμό δοξικών και επιθυμητικών στάσεων είναι ανεπαρκής. Η διάκριση πεποιθήσεων και επιθυμιών δεν βασίζεται στο ότι οι μεν πεποιθήσεις διέπονται από κανονιστικότητα, οι δε επιθυμίες εισάγουν κανονιστικότητα στη πράξη ή στον κόσμο. Τόσο οι επιθυμίες όσο και οι πεποιθήσεις δεσμεύουν τη πράξη του υποκειμένου. Η ιδέα ότι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες αποτελούν παράγοντες δέσμευσης της πράξης ενυπάρχει σε απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η πράξη ενός υποκειμένου εκλογικεύεται μέσω απόδοσης ενός συστήματος πεποιθήσεων και επιθυμιών. Προτείνουμε εδώ ότι θα πρέπει η διάκριση ανάμεσα στις δύο κατηγορίες στάσεων να βασιστεί, τουλάχιστον εν μέρει, στη διαφορά του τρόπου με τον οποίο οι στάσεις από κάθε κατηγορία δεσμεύουν τη πράξη του υποκειμένου. Σύμφωνα με το κριτήριο για τις δοξικές στάσεις που έχουμε διατυπώσει, πεποιθήσεις ενός υποκειμένου είναι εκείνες οι προτασιακές στάσεις που συγκροτούνται από τεκμηριακές σχέσεις και επομένως καθορίζουν τα επιστημικά ενδεχόμενα που λαμβάνει υπόψη το υποκείμενο. Οι δοξικές στάσεις δεσμεύουν τη πράξη του υποκειμένου καθορίζοντας τα ενδεχόμενα στα οποία η πράξη θα

---

³³ Ηθική γνωσιοκρατία είναι η θέση ότι οι ηθικές κρίσεις αποτελούν εκφράσεις πεποιθήσεων για μια ηθική πραγματικότητα. Η διαμάχη γύρω από την ηθική γνωσιοκρατία επικεντρώνεται στο πώς οι

καθιστούσε αληθείς τις επιθυμητικές στάσεις του υποκειμένου. Οι επιθυμητικές στάσεις δεσμεύουν τη πράξη του υποκειμένου, ώστε η πράξη να καθιστά τις επιθυμητικές στάσεις αληθείς στα επιστημικά ενδεχόμενα που καθορίζονται από τις δοξικές στάσεις. Η αλληλεξάρτηση δεσμεύσεων δοξικών και επιθυμητικών στάσεων στη πράξη του υποκειμένου είναι εμφανής. Το συμπέρασμα είναι ότι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες δεσμεύουν τη πράξη του υποκειμένου με διαφορετικούς τρόπους.

Κλείνουμε, παρουσιάζοντας ένα τελευταίο ερώτημα γύρω από το κριτήριο των Anscombe-Humberstone. Η διατύπωση ενός κριτηρίου διάκρισης πεποιθήσεων και επιθυμιών με όρους *φοράς* είναι ασθενέστατη όσον αφορά μια απάντηση στο ερώτημα του εάν και πώς οι επιθυμίες σχετίζονται με τις πεποιθήσεις. Σύμφωνα με το εν λόγω κριτήριο, αυτό που διακρίνει τις δοξικές από τις επιθυμητικές στάσεις είναι ότι οι μεν πρώτες πρέπει να προσαρμόζονται στον κόσμο ενώ ο κόσμος πρέπει να προσαρμόζεται στις δεύτερες. Και αυτό το σημείο του κριτηρίου των Anscombe-Humberstone δεν είναι αδιαμφισβήτητο. Αποτελεί ερώτημα το εάν και οι επιθυμητικές στάσεις οφείλουν να ‘προσαρμόζονται’ στον κόσμο.³⁴ Ένας τρόπος απάντησης αυτού του ερωτήματος θα μπορούσε να δοθεί από το εάν και πώς οι επιθυμίες του υποκειμένου αναθεωρούνται υπό το φως νέων τεκμηρίων. Μια ισχυρή χιουμιανή θέση, υπό την έννοια ότι οι επιθυμίες είναι πάθη που δεν υπόκεινται σε λογικές δεσμεύσεις, θα επέτρεπε το ενδεχόμενο αναθεώρησης των πεποιθήσεων υπό το φως νέων τεκμηρίων δίχως αναθεώρηση των επιθυμιών. Σύμφωνα με μια μετριοπαθή χιουμιανή θέση, οι πεποιθήσεις διακρίνονται από τις επιθυμίες, όχι διότι οι μεν δεσμεύονται από κανονιστικότητα ενώ οι δε όχι, αλλά διότι ο τρόπος που οι μεν αναθεωρούνται υπό το φως νέων τεκμηρίων είναι διαφορετικός από τον τρόπο που οι δε αναθεωρούνται υπό το φως νέων τεκμηρίων. Σύμφωνα με μια τέτοια θεώρηση, οι επιθυμητικές στάσεις αναθεωρούνται στο βαθμό που αναθεωρούνται οι πεποιθήσεις οι οποίες καθορίζουν τα ενδεχόμενα στα οποία θα εκπληρώνονταν οι επιθυμίες· οι αναθεωρημένες επιθυμίες δεν δεσμεύονται τεκμηριακά από τα δεδομένα που ωθούν σε αναθεώρηση. Τέλος μια αντι-χιουμιανή θέση θα χαρακτήριζε τις επιθυμίες ως υποκατηγορία πεποιθήσεων βάσει του ότι οι πεποιθήσεις και οι

ηθικές κρίσεις, εάν εκφράζουν πεποιθήσεις, έχουν κινητήρια ισχύ. Για μια περιεκτική παρουσίαση του ζητήματος βλέπε ενδεικτικά M. Smith (1994), ο.π.

³⁴ Εδώ αφήνουμε κατά μέρος δεσμεύσεις συνέπειας που συγκροτούν μια ιεραρχία προτιμήσεων ενός υποκειμένου.

επιθυμίες αναθεωρούνται με τον ίδιο τρόπο.³⁵ Θέτοντας το ζήτημα σε μια τέτοια προοπτική, το ερώτημα της σχέσης των επιθυμιών με τις πεποιθήσεις συναρτάται από το εάν και πώς οι επιθυμίες αποκρίνονται σε τεκμηριακές δεσμεύσεις.

Αναφέραμε στην αρχή αυτής της παρουσίασης ότι οι απόπειρες διατύπωσης ενός κριτηρίου διάκρισης ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες με στόχο τη διασάφηση του μεταφορικού όρου *φορά προσαρμογής* είναι ατυχείς, διότι είναι εγκλωβισμένες σε μια άστοχη μεταφορά. Σύμφωνα με την άποψη που προτείνουμε εδώ, οι δοξικές και οι επιθυμητικές στάσεις δεν διακρίνονται μεταξύ τους από την ύπαρξη κάποιας απλής ασυμμετρίας στη *φορά* τους ως προς τον κόσμο, αλλά μέσω των τρόπων δέσμευσης της πράξης του υποκειμένου και τρόπων απόκρισης του σε τεκμηριακές δεσμεύσεις. Η ζητούμενη διάκριση, για να χρησιμοποιήσουμε και εδώ μεταφορικούς όρους, δίνεται από τη σύνολη αρχιτεκτονική και δυναμική του νου.

---

³⁵ Για υπεράσπιση της μετριοπαθούς χιουμιανής θέσης που βασίζεται στο ότι η αναθεώρηση των επιθυμητικών στάσεων τις διακρίνει από τις δοξικές στάσεις βλέπε D. Lewis (1988) “Desire as Belief”, *Mind* 97, 323-332 και D. Lewis (1996) “Desire as Belief II”, *Mind* 105, 303-313 καθώς και J. Collins (1988) “Belief, Desire and Revision”, *Mind* 97, 333-42. Για συζήτηση γύρω από το ότι η υιοθέτηση μιας εκδοχής αιτιακής θεωρίας αποφάσεων επιτρέπει τη θέση ότι η επιθυμία είναι πεποίθηση βλέπε A. Byrne & A. Hajek (1997) “David Hume, David Lewis, and Decision Theory”, *Mind* 106, 411-428.